

-
3. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року N 1560-XII <http://zakon.rada.gov.ua>
 4. Батлер Е. А. Непоименованные договоры / Е. А. Батлер. - М.: Изд-во “Экзамен”, 2008. - 222 с.
 5. Мейер Д. И. Русское гражданское право. Ч 1 / Д. И. Мейер. - М.: Статут, 2001. - 259 с.
 6. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. - М.: Статут, 1998. - 353 с. (Серия “Классика российской цивилистики”).
 7. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України за редакцією Дзери О.В., Кузнецової Н.С., Луця В.В, том II, 2-ге видання К.: «Юрінком Інтер», 2006.

Науковий керівник - Отрадна О.О., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ ДІЗНАННЯ, ПОПЕРЕДНЬОГО(ДОСУДОВОГО) СЛІДСТВА, ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ

*Головата Марина Сергіївна,
студентка 3 курсу Інституту прокуратури та слідства
Одеської національної юридичної академії*

Із проголошенням України незалежною, суверенною, демократичною і правовою державою, - де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю, кожна людина, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних переконань, статі, майнового стану, повинна почувати себе в безпеці і захисті. Так як саме демократична держава бере на себе обов'язок гарантії та захисту прав і свобод, законних інтересів, а у випадку їх порушення має сприяти тому, щоб вони були відновлені і на правопорушника була покладена відповідальність за заподіяння шкоди.

Зважаючи на те,що протягом останніх років у вітчизняному цивільному законодавстві відбулися кардинальні зміни,проблематика відшкодування шкоди завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього(досудового) слідства, прокуратури або суду є досить актуальною.

Даною темою займалися такі науковці як Борисова В.І.[1], Дзера О.В.[2], Панченко М.І.[3], Підопригора М.А., Харитонов О.Є[4], Шевченко М.Я.[5] та багато інших.

Відшкодуванню шкоди (майнової та моральної) присвячена Глава 82 Цивільного кодексу України[6,884], а також різноманітні галузеві акти законодавства (Закон України від 1 грудня 1994 р. “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду»[7], Закон України від 13 грудня 2001р. «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення»[8] та ін.). Зокрема, зазначається, по-перше, що майнова шкода завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної та юридичної особи,

відшкодовуються в повному обсязі особою, яка її завдала, а по-друге, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями або бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала за наявності її вини, крім випадків встановлених ч.2 ст.1167 ЦК України (випадки завданої шкоди джерелом підвищеної небезпеки, внаслідок незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування як запобіжного заходу тримання під вартою або підписки про невиїзд, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт тощо)[6,866-868].

Цивільним законодавством передбачено різні форми відшкодування шкоди[4,728], проте однією із найбільш цікавих та колізійних є відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього(досудового) слідства, прокуратури або суду(ст.1176 ЦК України). Відповідно до статті 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових чи службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень[9]. Відповідно до закону України від 1 грудня 1994 р. “Про порядок відшкодування шкоди заподіяної незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду” шкода, заподіяна особі, відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини осіб названих державних органів.

Певною специфікою наділене протиправне діяння, яким може бути завдана шкода у цьому делікті. Дане протиправне діяння, передбачене як умова настання відповідальності, містить у собі виключний перелік протиправних діянь. Зокрема це: незаконне засудження; незаконне притягнення до кримінальної відповідальності; незаконне застосування як запобіжного заходу тримання під вартою; незаконне застосування як запобіжного заходу підписки про невиїзд; незаконне затримання; незаконне накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.

Якщо шкода завдається фізичним або юридичним особам внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, така шкода відшкодовується на загальних підставах. Наявність протиправності як характерної ознаки вказаних вище діянь має підтвердитися постановленням судом виправданого вироку, скасуванням незаконного вироку суду, закриттям кримінальної справи органом попереднього (досудового) слідства, а також винесенням відповідного акта про закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення. Тобто для того, щоб визнати дане діяння протиправним, потрібна наявність підстав, які б реабілітували особу, якій завдано майнової шкоди. В іншому випадку, коли дані діяння не підтверджуються реабілітуючими особою обставинами (наприклад, кримінальну справу закрито на підставі закону про амністію або акта помилування), то право на відшкодування завданої шкоди не виникає. Крім цього, не має права на відшкодування завданої шкоди також і фізична особа, яка у процесі дізнання, попереднього (досудового) слідства або судового розгляду шляхом самообмови перешкождала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню як запобіжного заходу тримання під вартою або підпискою про невиїзд, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт (ч.4 ст.1176 ЦК України). Суттєвою специфікою цього делікту є те, що шкода, завдана фізичним та юридичним особам органами

дiзнання, попереднього досудового слiдства, прокуратури i суду, вiдшкодовується незалежно вiд вини посадових i службових особi цих органiв. При цьому, як уже зазначалося, завдана ними шкода вiдшкодовується державою Україна в особi вiдповiдних фiнансових органiв за рахунок майна, у тому числi грошових коштів, якi належать їй на правi власностi. При цьому у чинному законодавствi однозначно не вирiшене питання про те, яка шкода вiдшкодовується за даним делiктом. Так, ЦК України визначає, що шкода, завдана даним делiктом, вiдшкодовується в повному обсязi, тобто як майнова шкода завдана особi, так i моральна.

Вiдшкодуванню пiдлягає: заробіток та iншi грошовi доходи, якi фiзична особа втратила внаслiдок незаконних дiй; майно (у тому числi грошi, грошовi вклади i вiдсотки вiд них, частка у статутному фондi господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який вiн не отримав вiдповiдно до цiєї частки, iншi цiнностi), майно, конфiсковане або звернене в дохід держави судом, вилучене органами дiзнання чи попереднього слiдства, органами, що здiйснюють оперативнo-розшукову дiяльнiсть, а також майно, на яке накладено арешт; штрафи, стягненi на виконання вироку суду, судовi витрати та iншi витрати, сплаченi громадянином; суми, сплаченi громадянином у зв'язку з наданням йому юридичної допомоги; моральна шкода.

З огляду на те, що законодавець визначає виключний перелiк протиправних дiянь, за якi шкода, завдана фiзичнiй особi правоохоронними та судовими органами, вiдшкодовується в повному обсязi незалежно вiд вини, слiд зауважити, що iснує в окремих випадках особливий порядок вiдшкодування. Це відбувається, наприклад, якщо шкода, завдана фiзичнiй або юридичнiй особi, є наслiдком постановлення судом незаконного рiшення у цивiльнiй справi. Передбачається, що вона вiдшкодовується державою у повному обсязi у разi встановлення в дiях суддi (суддiв), якi вплинули на постановлення незаконного рiшення, складу злочину за обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили (ч.5 ст. 1176 ЦК України).

Порядок вiдшкодування майнової шкоди, завданої незаконними рiшеннями, дiями чи бездiяльнiстю органами дiзнання, попереднього (досудового) слiдства, прокуратури або суду, встановлюється згiдно iз Законом про вiдшкодування шкоди правоохоронними та судовими органами.

При цьому в разi, коли держава вiдшкодувала шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу дiзнання, попереднього (досудового) слiдства, прокуратури або суду, вона надiляється правом зворотної вимоги до цiєї особи лише у разi встановлення в її дiях складу злочину за обвинувальним вироком суду, щодо неї, який набрав законної сили (ч.3 ст. 1191 ЦК України).

Отже, проаналiзувавши окремі положення ЦК України та зазначеного спецiального закону, можна дiйти висновку, що в деяких випадках мають місце значнi протирiччя та суперечностi. Слiд звернути увагу лише на назву статтi 1176 ЦК України. У нiй та її текстi законодавець вживає наряду з «досудовим» термiн «попереднього» слiдства. Натомiсть вiдповiдно до Закону України «Про внесення змiн до Кримiнально-процесуального кодексу України» № 2670-III вiд 12 липня 2001 р. термiн «попереднє» замiнено на «досудове» i з 1 вересня 2001 р. в Україні термiн «попереднє слiдство» у кримiнальному процесi не вживається[10]. Тобто вiдтак можна дiйти висновку, що законодавець, приймаючи ЦК України, допустив неузгодженiсть в цьому аспектi кримiнально-процесуального та цивiльного законодавства.

Стаття 1176 ЦК України має 7 частин. Вiдповiдно до ч. 4 цiєї статтi фiзична особа, яка у процесi дiзнання, попереднього (досудового) слiдства або судового розгляду шляхом самообмови перешкождала з'ясуванню iстини i цим

сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню як запобіжного заходу тримання під вартою або підписки про невізід, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди. Диспозиція ч.4 практично зводить нанівець всі положення вказаної статті, позаяк громадянин, визнавши себе винним у вчиненні злочину під фізичним чи психічним впливом, втрачає право на компенсацію матеріальної шкоди, навіть незважаючи на те, що він був незаконно притягнутий до кримінальної відповідальності, арештований тощо, оскільки він написав “явку з повинною”, давав покази “про вчинення злочину” під час дізнання чи досудового слідства, брав участь у відтворенні обстановки та обставин події тощо. Ось чому у ч. 4 цієї статті після слів “на відшкодування шкоди” слід було б додати слова “за виключенням випадків, коли особа обмовила себе в результаті застосування до неї незаконних методів ведення дізнання чи досудового слідства”.

Не можна не звернути увагу і на ч. 5 ст. 1176 ЦК, відповідно до якої шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок постановлення судом незаконного рішення в цивільній справі, відшкодовується державою в повному обсязі в разі встановлення в діях судді (суддів), які вплинули на постановлення незаконного рішення, складу злочину за обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Із цього положення випливає, що відповідальність має нести не суддя (суд), які постановили незаконне рішення в цивільній справі, а інший суддя, (суд), які вплинули на постановлення незаконного рішення. Згідно з логікою у цій частині статті слова “вплинули на постановлення незаконного рішення” слід було б замінити на слова “постановили незаконне рішення”. Взагалі диспозиція ч. 5 ст. 1176 є просто декларацією, позаяк довести, що суддя постановив чи ухвалив незаконне рішення, неможливо, а всі незаконні дії суддів пояснюються судовою помилкою. Обійшов ЦК мовчанням і шкоду, завдану незаконними діями суддів господарських судів України, як фізичній особі – підприємцеві, так і юридичній особі.

У ч. 6 ст. 1176 ЦК законодавець передбачив, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, відшкодовується на загальних підставах. З огляду на цю норму можна сказати, що всі інші незаконні дії працівників органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду тягнуть за собою відшкодування завданої ними шкоди не на підставі ст. 1176 ЦК, а за ст. 1166, яка передбачає загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду. А відповідно до ч. 1 ст. 1166 “Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала”. Із цього випливає, що шкода, завдана незаконними діями працівників органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду, а саме: незаконним обшуком, незаконною виймкою, незаконним накладенням арешту на майно, незаконним відстороненням від роботи (посади), незаконною конфіскацією майна, незаконним накладенням штрафу та іншими процесуальними діями, що обмежують права громадян, а також незаконним проведенням оперативно-розшукових заходів, має відшкодовуватися на загальних підставах, тобто особою, яка їх завдала, якщо не доведе, що шкода завдана не з її вини (ч. 2 ст. 1166 ЦК). Але працівники дізнання, слідчі, працівники прокуратури або суду, виконують функції держави, пов’язані з боротьбою із злочинністю і за їх незаконні дії має відповідати держава. Водночас, щоб уникнути відшкодування шкоди, ці посадовці будуть доводити, що вказана особа шляхом самообмови перешкождала

їм з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню тощо. Разом з тим, перелічені незаконні дії, які потягли за собою матеріальну шкоду і які повинні відшкодуватися на загальних підставах, передбачені і в Законі України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду". Відповідно до вказаного Закону відшкодувати шкоду має держава. Цей Закон не втратив чинності і дотепер. Але його застосування буде суперечити вимогам ст. 1166 ЦК України, позаяк суб'єктом відшкодування шкоди, відповідно до вказаної статті, є особа, яка її завдала. Тобто виникає колізія правових норм.

Крім того слід звернути увагу на назву ст. 1176 ЦК, так як вона передбачає відшкодування матеріальної шкоди не лише за незаконні дії, а й за бездіяльність органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду. Незважаючи на те, що у назві ст. 1176 ЦК наголошується, що шкода може бути завдана не лише діями, а й бездіяльністю службових осіб, із таким висновком важко погодитись, адже незаконно засудити, незаконно притягти особу до кримінальної відповідальності, незаконно арештувати чи застосувати як запобіжний захід підписки про невиїзд, незаконно затримати, чи накласти адміністративне стягнення у вигляді адмінарешту чи виправних робіт шляхом бездіяльності неможливо.

Література

1. В.І.Борисова. Цивільне право України: частина 2./ За заг. ред. В.І.Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького.: Юрінком інтер, 2004 –Т 2-552с.
2. О. В. Дзера. Цивільне право України: Підручник част. 2/Д. Б. Бобрової А. С. Довгерг За ред. О. В. Дзери-К.: Юрінком Інтер 2003р.
3. М.І. Панченко. Цивільне право України: Навч посіб.- 499 с.
4. Є.О.ХаритоновЦивільне право України: Підручник/Н.О. Саніахметова-К.: Істина, 2003р.-776с.
5. Цивільне право України Академічний курс: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я. М. Шевченко.-Т.2.Особлива частина.-К.: Концерн «Видавн. Дім «Ін Юре», 2003.-408с.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В.Дзери, Н.С. Кузнецової,В.В.Луця. – К.: Хрінком Інтер,2005. – Т. II. – 1088 с.
7. Закон України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду" від 1 грудня 1994 р./ В редакції Закону N 662-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, N 27, ст.209.
8. Закон України. «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» від 13 грудня 2001р.// Відомості Верховної Ради України від 05.04.2002 - 2002 р., № 14, стаття 96
9. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, №254/96-ВР.
10. Закон України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України" № 2670-III від 12 липня 2001 р.//Відомості Верховної Ради України від 02.11.2001 - 2001 р., № 44, стаття 234

Науковий керівник - Кривенко Юлія Василівна